

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՊԱՐՏՔԸ. ԵՐԿՍԱՅՐԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐ (Ակնարկ)

ԱՐԱ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

aramart@rambler.ru

ՄՈՒՏՔ

Պետական պարտքը ամավարկի պակասուրդը լրացնելու միջոց է: Սակայն՝ ոչ միայն: Պետությունները պարտք են վերցնում խոշոր տնտեսական ծրագրեր իրականացնելու համար, որոնց իրականացման համար պետական միջոցները տուեալ պահին չեն բավարարում կամ դրանք շահաւէտ չեն մասնաւոր ներդրողների համար, բայց կարելի է նշանակութիւն ունեն պետութեան համար:

Պետական պարտքը կազմուած է երկու մասից՝ ներքին եւ արտաքին պարտք: Ներքին պարտքն այն է, երբ պետութիւնը գումար է վերցնում իր բնակչութիւնից՝ ֆիզիկական եւ իրաւաբանական անձանցից: Դա արում է պետական պարտատոմսերի թողարկման, պետութեան կողմից տրամադրուող փոխառութիւնների եւ վարկերի, ինչպէս նաեւ ներքին պետական երաշխիքների տրամադրման միջոցով:

Ինչ վերաբերում է արտաքին պարտքին, ապա այն պետութեան պարտաւորութիւնն է միջազգային ֆինանսական կազմակերպութիւններին՝ Համաշխարհային Բանկ (ՀԲ), Արժոյթի Միջազգային Հիմնադրամ (ԱՄՀ), Ասիական Զարգացման Բանկ (ԱԶԲ), Վերակառուցման եւ Զարգացման Եւրոպական Բանկ (ՎԶԵԲ) եւն.: Այլ պետութեան պետական եւ մասնաւոր ֆինանսական հաստատութիւններից վերցնած միջոցները եւս ընդգրկում են արտաքին պարտքի մէջ: Արտաքին պարտքն իր հերթին բաղկացած է կառավարութեան պարտքից եւ Կենտրոնական Բանկի պարտքից:

Այս ուսումնասիրութեամբ կը ներկայացնենք ՀՀ արտաքին պարտքի ծագման, տարիների ընթացքում փոփոխութիւնների, ներկայ կացութեան եւ հնարաւոր զարգացումների մասին:

ՀՀ ԱՐՏԱՔԻՆ ՊԱՐՏՔԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

ՀՀ պետական պարտքի հիմնական մասը եղել է արտաքին պարտքը: 1991ին երբ փլուզուեց ԽՍՀՄը եւ Հայաստանը դարձաւ անկախ պետութիւն, հարց առաջացաւ ԽՍՀՄի արտաքին պարտքի եւ *ակտիւների* (անշարժ ու շարժական գոյք, նիւթական այլ արժեքներ) յետագայ տնօրինման եւ բաժանման շուրջ: Նախապէս ենթադրուող պարտքի եւ *ակտիւների* համամասնական բաժանման փոխարէն ՀՀն ու Ռուսաստանի Դաշնութիւնը (ՌԴ) պայմանաւորուեցին թէ՛ նախկին միութենական պարտքը, թէ՛ *ակտիւները* փոխանցել ՌԴին: Այդպիսով, ՀՀն, ինչպէս խորհրդային միւս հանրապետութիւնները ստեղծուեցին՝ չունենալով պետական պարտք:

Սակայն անկախության առաջին տարիներին ՀՀն կանգնած էր լրջագոյն խնդիրների առջեւ, որոնք պահանջում էին ֆինանսական մեծ ներդրումներ: Նման ֆինանսական հնարատրություններ ՀՀն չունէր՝ առարկայական եւ ենթակայական պատճառներով:

Խորհրդային երկրի փլուզումը խզել էր նախկին հանրապետութիւնների միջեւ տնտեսական կապերը: ՀՀի դէպքում դրան գումարուել էին հարեւան Ադրբեջանի կողմից շրջափակումը եւ Վրաստանից անցնող ոչ-յուսայի ճանապարհները, դրանց հետեւանքով՝ երկաթուղային կապի բացակայութիւնը: Այդ պայմաններին աւելացան գազամատակարարման ընդհատումները, ապա եւ ամբողջական դադարեցումը, ատոմակայանի գործունէութեան դադարեցումը եւ դրան յաջորդած ուժանիւթի ճգնաժամը, արդիւնաբերական հզօրութիւնների փոշիացումը, ծեռնարկութիւնների ոչ-արդիւնաւէտ սեփականաշնորհումը եւ դրանց սարքաւորումների զանգուածային վաճառքը հարեւան Իրանում մետաղի ջարդօնի գնով, գիւղատնտեսութեան քայքայումը, այդ տարիների իշխանութեան անատակ կառավարումը եւ պետական միջոցների անթաքոյց իւրացումները, աղէտի գօտին եւ քնակարանից զրկուած հարիւր-հազարաւոր մարդկանց գոյութիւնը, մօտ 600,000 աշխատատեղերի փաստացի փակուելն ու զանգուածային գործազրկութիւնը, բնակչութեան սրընթաց աղքատացումը, պատերազմը Արցախում եւ ՀՀ սահմանամերձ շրջաններում:

Այս պայմաններում անկախ ՀՀն պէտք է ստեղծէր հարկային ուրոյն համակարգ եւ համալրէր պետական ամսվարկը: Ուստի, նկատի ունենալով այս ամենը, անհրաժեշտ էին յաւելել ֆինանսական միջոցներ:

ՀՀ արտաքին պարտքի առաջացման պատմութիւնը հարկ է բաժանել երեք փուլերի.-

Ա. փուլ՝ 1991-96, առաջին պարտք վերցնելուց մինչեւ արտաքին պարտքի հաշուառումը.

Բ. փուլ՝ 1997-2008, ՀՀ բարձր տնտեսական աճի տարիները մինչեւ համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը.

Գ. փուլ՝ 2009-18՝ համաշխարհային ճգնաժամի տարին եւ դրան յաջորդող տարիները:

Ա. ՓՈՒԼ

Այսպիսով, առաջին պարտքը ՀՀն վերցրեց ՌԴից, քանի որ միջազգային ֆինանսական կազմակերպութիւնները դեռեւս պատրաստ չէին վարկեր տրամադրել ՀՀին եւ պահանջում էին որոշակի փոփոխութիւններ իրականացնել տնտեսութեան կառուցումը: 1991ին ՌԴն տրամադրեց 400 մլն. սովետական ռուբլի, որի մարումը նախատեսուած էր սկսել 1996ին եւ աւարտել 2001ին՝: Սակայն այդ վարկը յետագայում վերածեակերպուեց եւ մարուեց գոյքով: Խօսքը «Գոյք Պարտքի Դիմաց» անուանումը ստացած գործարքի մասին է, որը կնքուեց 2002ի Նոյեմբերի 5ին:

Այս գործարքի մասին փոքր-ինչ հանգամանորեն խօսենք, քանի որ այն յետագայում դարձաւ քաղաքական շահարկումների առարկայ:

2002ին ՀՀն մարտեց ՌԴին ունեցած պետական պարտքը, որն առաջացել էր 1990ականներին: Շուրջ 98 մլն. դոլար դարձած պարտքի դիմաց հինգ ձեռնարկութիւններ՝ Հրազդանի ջերմաէլեկտրակայանը, «Մարս» գործարանը, Երեւանի նիւթաբանութեան, Երեւանի մաթեմատիկական մեքենաների եւ Երեւանի կառավարման ատոմատացուած համակարգերի գիտահետազոտական ինստիտուտները դարձան ՌԴի սեփականութիւն: Այս գործարքը մի կողմից նպատակ ունէր ձեռքազատել ՀՀն՝ կուտակուած պարտքային բեռից, միւս կողմից՝ հնարատրութիւններ էր ստեղծում ՀՀում ներդրումներ ներգրաւել: Առաջ անցնելով նշենք, որ թէւէ այդ ձեռնարկութիւնների համար նախատեսուած ներդրումային ծրագրերը ակնկալուող ծաւալներով չիրականացան, բայց դրանք, այդուհանդերձ, գործունէութիւն ծաւալեցին, խուսափելով ՀՀ արդիւնաբերական հսկաներին բաժին հասած քայքայման ճակատագրին արժանանալուց:

Ռուբլով վերցուած վերոնշեալ արհեստագիտական վարկի վերածեակերպումը պարտքը կազմել է 22 մլրդ. ռուսական ռուբլի: Համաձայն Ռուսաստանի Կենտրոնական Բանկի սահմանած փոխարժեքի, այն կազմել է 45,1 մլն. դոլար: Յետագայում, 1993-94ին ՀՀ ատենի կառավարութիւնը ՌԴից վերցրել է եւս 100 մլրդ. ռուբլի պարտք, որից 39,9 մլրդ. ռուբլին կամ 27,1 մլն. տոլարը տրամադրուել է 1993ին, իսկ 60,5 մլրդ. ռուբլին կամ 14,3 մլն. տոլարը՝ 1994ին: Արդիւնքում, 1992-94ին ՀՀի պարտքը ՌԴին կազմել է 122 մլրդ. ռուբլի կամ 86,5 մլն. տոլար: Այսինքն, վերոնշեալ 98 մլն. տոլարի պարտքը հիմնականում կուտակուել է 1990ականներին, իսկ 2000ականներին արդէն նախագահ Ռոբերտ Քոչարեանի գլխատրած նոր իշխանութիւնը կանգնել էր այդ պարտքը մարելու պարտաւորութեան առջեւ:

Վերադառնալով 90ականներին, նշենք, որ 1992ին ՀՀին եւ 1994ին ԱՄՀին ՀՀի անդամակցութիւնից յետոյ, ՀՀն սկսեց վարկեր ստանալ նաեւ այդ կառոյցներից: Դրանք արտօնեալ վարկեր էին, հիմնականում տրուած էին 20 տարի ժամկետով, որից 10 տարին արտօնեալ ժամանակահատուածն էր, եւ 0.75% տարեկան դրոյքաչափով: Այս վարկերի գերակշռող մասն ուղղում էր պետական ամավարկի պակասուողի ֆինանսատրամանը եւ կարելու նշանակութիւն ունեցաւ ՀՀ ամավարկի համալրման եւ ընդհանրապէս ֆինանսական կայունութեան ապահովման համար: Այդ տարիներին պարենային ապահովման համար վարկեր վերցուեցին նաեւ Եւրամիութիւնից եւ ԱՄՆից: Թուրքմէնական գազի դիմաց առաջացած պարտքի մի մասը մարուեց ապրանքներով, միւս մասը՝ վերածեակերպուեց:

Այսպիսով, 1991ին Ռուսաստանից վերցուած 400 մլն. սովետական ռուբլուց, որը յետագայում տոլարային փոխարժեքով դարձաւ մօտ 45,1

մլն. տոլար, 1996ին ՀՀ արտաքին պարտքը հասել էր 536 մլն. տոլարի²: Այսինքն, արտաքին պարտքն այդ 6 տարիների ընթացքում աճել էր մօտ 12 անգամ:

Բ. ՓՈՒԼ

1990ականների վերջերին եւ 2000ականներին ՀՀ արտաքին պարտքը շարունակում էր աճել, բայց անելի արագ թափով աճում էր երկրի տնտեսությունը: Մասնատրապէս, 2001-17ին ՀՀ միջին տարեկան տնտեսական աճը կազմել է 12.5%³, որի արդիւնքում տոլարային արտայայտութեամբ 1997ին մօտ 1,6 մլրդ. տոլար կազմող Հայաստանի Համախախտն Ներքին Արտադրանքը (ՀՆԱ) 2008ին հասել էր մօտ 11,6 մլրդ. տոլարի՝ աճելով մօտ 7,3 անգամ:

Արտաքին պարտքը, ինչպէս արդէն նշուեց, 1996ին 553 մլն. տոլար էր: 1997ին այն 682 մլն. տոլար էր, իսկ 2008ին՝ մօտ 1577 մլն. տոլար՝ աճելով մօտ 2,3 անգամ: Բնականաբար, տնտեսական աճ-արտաքին պարտքի աճ այս յարաբերակցութեան արդիւնքում էապէս նուազել էր ՀՆԱի նկատմամբ արտաքին պարտքի յարաբերակցութեան ցուցանիշը: Արդիւնքում, 2008ին արտաքին պարտքը կազմել էր ՀՆԱի 7.3%ը: Սա ՀՆԱի նկատմամբ ՀՀի արտաքին պարտքի ամենացածր ցուցանիշն է եղել: Համեմատութեան համար նշենք, որ 1997ին 682 մլն. տոլար կազմող արտաքին պարտքը այդ տարուայ մօտ 1,3 մլրդ. տոլար կազմող ՀՆԱի մօտ 42,5%ն էր:

Ընդհանրապէս, 1997-2008ին ՀՀն կնքել է 78 վարկային համաձայնագրեր՝ պարտքեր վերցնելով հիմնականում ՀԲից եւ ԱՄՀից, ինչպէս նաեւ ՎՋԵԲից, ԱՋԲից, մի շարք պետութիւններից՝ Գերմանիա, ՌԴ, Ֆրանսիա, ԱՄՆ եւն.: Այդ տարիներին վերցնած վարկերի զգալի մասն ուղղուել է ուժանիւթի հզօրութիւնների անելացմանն ու վերակառուցմանը, ենթակառուցումների՝ ճանապարհների, ջրագծերի կառուցմանն ու հիմնանորոգմանը, աղէտի գօտում շինարարութեանը, պետական համակարգում կառուցումաբային բարեփոխումներին, աղքատութեան նուազեցման ծրագրերին, ինչպէս նաեւ դրամավարկային համակարգի աջակցութեանը:

Գ. ՓՈՒԼ

2009ից սկսած ՀՀ արտաքին պարտքը սկսեց սրընթաց աճել: Դա պայմանաւորուած էր համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամով, որը հարուածեց ՀՀ տնտեսութեան արագ զարգացող երկու խոշոր ճիւղերին՝ հանքարդիւնաբերութեանը եւ շինարարութեանը՝ ներառեալ շինանիւթերի արտադրութեանը: Դրա հետեանքով, 2009ին, ՀՀ տնտեսական անկումը կազմեց 14.1%: Դա պետական ամավարկի ծախսերի (աշխատավարձեր, թոշակներ եւն.) կատարման հետ կապուած լուրջ վտանգներ էր առա-

ջացրել: ՀՀ կառավարությունը կամ պետք է կրճատեր ծախսերը, կամ կատարեր ամսվարկով նախատեսուած իր պարտավորությունները: Առաջին դեպքում, դա ոչ միայն անելի կը վատթարացներ բնակչութեան ընկերային կացութիւնը, այլեւ կը խորացներ տնտեսական անկումը, քանի որ նուազեցնելով տնտեսութեան մէջ շրջանառուող գումարները՝ տնտեսական աշխուժութիւնը նուազում է: Ամսվարկի եկամուտների նուազման պարագայում ամսվարկով նախատեսուած ծախսերի կատարման միակ ելքը պարտք վեցնելն էր եւ վերցուած գումարը վերստին տնտեսութեան մէջ շրջանառելը: Դրանով, բացի անհրաժեշտ ընկերային ծախսերը կատարելուց, խթանում էր նաեւ տնտեսական աշխուժութիւնը եւ կասեցում՝ դրա յետագայ նուազումը: Այս ամենի արդիւնքում, 2009ի վերջում, ՀՀ արտաքին պարտքը մէկ տարուայ ընթացքում աճելով, 1,577 մլն. տոլարից դարձաւ 2,966 մլն. տոլար: Այն շարունակեց աճել նաեւ միւս տարիներին:

2013-15 տարիները եւս ծանր տարիներ էին, քանի որ համաշխարհային տնտեսութիւնը գտնուում էր լճացման մէջ եւ դա իր ազդեցութիւնն էր թողնում նաեւ ՀՀ տնտեսական աճի վրայ: Այդ տարիներին տնտեսական աճի միջին թափը մօտ 3.3% էր, իսկ 2016ին՝ 0.2%⁴: Արտաքին պարտքը այդ տարիներին զուգահեռաբար աճելով, 2018ին հասաւ 5,536 մլն. դոլարի⁵: Այսինքն, վերոնշեալ 10 տարուայ ընթացքում արտաքին պարտքի միջին տարեկան աճը կազմում էր 400 մլն. տոլար: ՀՆԱի համեմատ արտաքին պարտքը 2018ի արդիւնքներով 50% է⁶:

Ինչ վերաբերում է 2019ին, ապա Նոյեմբերի 30ի դրութեամբ ՀՀ արտաքին պարտքը շարունակել է աճել, կազմելով 5,626 մլն. տոլար⁷: Վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանը, չնայած պարբերաբար յայտարարում է պետական ամսվարկի եկամուտների աննախադէպ աճի մասին, բայց զուգահեռաբար շարունակում անելանում է արտաքին պարտքի բեռը: Ֆինանսների նախարար Ատոմ Զանջուղազեանի հաւաստմամբ, 2019ին արտաքին պարտքը կը կազմի ՀՆԱի մօտ 50%⁸: Թէեւ նախարարը խօսում է ՀՆԱ-արտաքին պարտք յարաբերակցութեան նուազման հնարատրութեան մասին, բայց անցած տարուայ 11 ամիսների ցուցանիշները վկայում են, որ տարեկան արդիւնքներով այն չի նուազի 50%ից:

2020ին, ըստ ՀՀ պետական ամսվարկի, արտաքին պարտքը կը կազմի 5,857 մլն. տոլար⁹: Թէ դա ի՞նչ համամասնութիւն կ'ունենայ ՀՆԱի հետ՝ յայտնի կը դառնայ միայն տարեկան արդիւնքների ամփոփումից յետոյ:

ՀՀ արտաքին պարտքը						
1991-96	1996	1997	2008	2009	2018	30 Նոյ. 2019
536 մլն.	553 մլն.	682 մլն.	1557 մլն.	2,966 մլն.	5,536 մլն.	5,626 մլն.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՊԱՐՏՔ-ՀԱՆ ՅԱՐԱՔԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Վտանգաւոր է արտաքին պարտքի չափը, թե՛ ոչ՝ կարելի է իմանալ միջանի բնութագրիչներով, որից հիմնականը արտաքին պարտք-ՀՆԱ յարաբերակցութիւնն է: ՀՀի դէպքում «Պետական Պարտքի Մասին» ՀՀ օրէնքը, Տրդ յօդուածի 6րդ ենթակէտով սահմանում է, որ «Պետական պարտքը կուտաւ տարուայ Դեկտեմբերի 31ի դրոյթեամբ չափը է գերազանցի Հայաստանի Հանրապետութեան նախորդ տարուայ համախառն ներքին արդիւնքի 60 տոկոսը»: Դատելով ներկայ կացութիւնից ՀՀ արտաքին պարտքը մօտեցել է վտանգաւոր սահմանագծին՝ ՀՆԱի 50%ին: Ինչո՞վ է այն վտանգաւոր:

Առաջին, որ բացասական ազդեցութիւն է ունենում տնտեսական աճի վրայ: Մասնատրապէս, 93 երկրների օրինակի վրայ ԱԱՀ հետազօտութիւնները¹⁰ փաստում են, որ արտաքին պարտքը սկսում է տնտեսական աճի վրայ բացասական ազդեցութիւն ունենալ, եթէ այդ պարտքի զուտ ներկայ արժէքը գերազանցում է ՀՆԱի 35-40%ը: ՀՀի դէպքում այն, ինչպէս արդէն նշուեց, 50% է:

Մէկ այլ հետազօտութեամբ¹¹, արտաքին պարտք-ՀՆԱ ցուցանիշը 50%ը գերազանցելու եւ արտաքին պարտքի զուտ ներկայ արժէք-ՀՆԱ ցուցանիշը 20-25%ը գերազանցելու պարագայում է տնտեսական աճի վրայ ազդեցութիւնը դառնում բացասական:

Յաջորդը արտաքին պարտք-արտահանում յարաբերակցութիւնն է: ԱԱՀ նոյն հետազօտութեան համաձայն¹² եթէ արտաքին պարտքը կազմում է արտահանման 160-170%ը, ապա այն նոյնպէս սկսում է բացասական ազդել տնտեսական աճի վրայ: Արտահանումը ՀՀից 2018ին կազմել է 2,412 մլն. տոլար¹³, արտաքին պարտքը նոյն թուականին՝ 5,536 մլն. տոլար: Ինչպէս տեսնում ենք, այստեղ նոյնպէս վտանգաւոր գօտում ենք:

Մէկ այլ ցուցանիշ է արտաքին պարտքի սպասարկում-պետական ամսականի եկամուտներ յարաբերակցութիւնը, այսինքն՝ արտաքին պարտքի գծով վճարումները պետական ամսականից: Այս առումով ամենաբարձր ցուցանիշը՝ ամսականի եկամուտների նկատմամբ մօտ 33% արտաքին պարտքի սպասարկում ունեցել ենք 2013ին¹⁴: 2018ին, ըստ նոյն աղբիւրի, արտաքին պարտքի սպասարկում-պետական ամսականի եկամուտներ յարաբերակցութիւնը կազմել է մօտ 14%: Այդուհանդերձ, այս ցուցանիշի առումով վերջին 10 տարիների միջին ցուցանիշը ցածր է եղել:

Ելնելով վերոնշեալ ցուցանիշներից, կարող ենք հաստատել, որ ՀՀ արտաքին պարտքը դեռեւս չի հատել վտանգաւոր սահմանը, բայց ընդիուպ մօտեցել է շարունակում է մօտենալ այդ սահմանին:

Հետաքրքրական են արտաքին պարտք-ՀՆԱ ցուցանիշերը այլ երկրների պարագայում¹⁵: Ըստ այդմ, 2016ի տուեալներով, ՀՆԱն գերազանցող արտաքին պարտքի ցուցանիշով առաջին տասնեակում գտնուող երկրների թում են այնպիսի զարգացած երկրներ, ինչպիսիք են Ճապոնիան՝

239%, Յունաստանը՝ 181%, Իտալիան՝ 132%, Պորտուգալիան՝ 130%: Երկրի տնտեսության ծառայող զերազանցող արտաքին պարտք ունեն նաեւ Սինգապուրը՝ 112%, ԱՄՆը 107%, Բելգիան՝ 105 %: Այս երկրներին վերջին երկու-երեք տարիներին մօտեցել են նաեւ Իսպանիան, Ֆրանսիան:

ՀԱՄԱՐԱՌՈՐ Է ՀՐԱՄԱՐՈՒՆԵԼ ԱՐՏԱՔԻՆ ՊԱՐՏՔԻՑ

Հնարաւոր է ապրել առանց պետական պարտքի եւ մասնատրապէս՝ առանց արտաքին պարտքի: Այս հարցը միանշանակ պատասխան չունի: Ընդ որում, ինչպէս տեսանք՝ արտաքին պարտքի մեծ բեռ ունեցող երկրներին թւում են նաեւ զարգացած երկրներ: Այսինքն, պարտք վերցնելու համար պարտադիր չէ, որ երկիրն անպայման գտնուի զարգացման ցածր մակարդակի վրայ եւ յաւելեալ գումարի կարիք ունենայ ամավարկի մատակարարման կամ այլ խոշորածաւալ ծրագրերի իրականացման համար:

Ամավարկի պակասուրդը լրացնելու համար արտաքին պարտքը վերցնել, թէ՛ չվերցնել: Մինչ որոշում կայացնելը, պէտք է նախ որոշուած լինի, թէ ինչպիսի՞ պետական ամավարկ է ցանկանում ունենալ պետութիւնը՝ պակասուրդո՞վ, թէ՞ առանց պակասուրդի: Դրա համար պէտք է հաշուարկել, թէ հնարաւոր է իրականացնել ամավարկի նախատեսուած ծախսերը միայն սեփական՝ հարկային եկամուտներով: Միւս հարցը՝ պէտք է բաւարարուել միայն համե՛ստ ծախսերով՝ սեփական եկամուտներին համապատասխան, թէ՛ օգտուել արտաքին ֆինանսատրումից եւ անելի մեծ ծախսեր կատարել: Առաջին հայեացքից թւում է, որ նախընտրելիին բացառապէս սեփական եկամուտների վրայ յոյս դնելն է: Սակայն, տնտեսական աշխուժութեան խթանման համար լրացուցիչ միջոցների ներդրումը կարեւոր դեր է խաղում: Առաւել եւս, եթէ մասնատր ներդրումների համար, առարկայական կամ ենթակայական պատճառներով, պայմաններն այդքան էլ հրապուրիչ չեն:

ՀՀի ներկայ կացութեան պարագայում պետական ամավարկի պակասուրդի լրացման համար արտաքին պարտքի անվացումը կարող է վտանգալից լինել: Բանն այն է, որ ՀՀ ներկայ կառավարութիւնը չունի տնտեսական զարգացման յստակ եւ մշակուած կարճաժամկետ եւ երկարաժամկետ ծրագրեր՝ համապատասխան ֆինանսատրուման անհրաժեշտութեամբ: Այս պայմաններում արտաքին պարտք վերցնելը յանգեցնում է երկրի համար արտաքին պարտքի բեռի անելացմանը՝ առանց տնտեսական էական արդինք ունենալու: Օգտուելով միջազգային ֆինանսական շուկաներում էժան փողի առաջարկից, առաւել նպատակայարմար է նոր՝ անելի էժան վարկեր վերցնել նախորդ՝ անելի բարձր տոկոսադրոյքներով վարկերը վերածնակեցնելու եւ մարելու համար: ՀՀի կողմից նոր եւրօբնոդերի թողարկումը 2019ին, այդ առումով թերեւս արդարացուած էր: Սակայն ներկայ կառավարութեան կողմից առ այսօր չեն կնքուել վարկային համաձայնագրեր նոր ճանապարհների կամ այլ ենթակառուցուածք-

ների կառուցման նպատակով: Ներկայումս իրականացուող ճանապարհաշինական աշխատանքները իրականացում են նախորդ կառավարության կողմից կնքուած վարկային համաձայնագրերի շրջանակում, իսկ օրինակ՝ ՀՀի համար կենսական նշանակություն ունեցող Հիսիս-Հարաւ Ծանապարհի շինարարութիւնը ներկայ պահին կասեցուած է՝ դրա շինարարութեան ժամանակ կաշառքի առկայութեան մեղադրանքով եւ անյայտ է, թէ երբ կը վերսկսուի:

Այդուհանդերձ, յստակ մշակուած ռազմավարութիւն եւ ծրագրեր ունեցող կառավարութիւն ունենալու պարագայում արտաքին պարտքի բեռի նուազեցումը կարող է իրատեսական լինել: Խօսքը սկզբնական փուլում ՀՆԱի նկատմամբ արտաքին պարտքի նուազեցման մասին է: Նմանատիպ գործընթաց տեղի ունեցաւ 2000ականներին, որի մասին նշեցինք վերեւում: Բարձր՝ երկնիշ տնտեսական աճի տարիներից յետոյ արտաքին պարտքը ՀՆԱի նկատմամբ էապէս նուազեց:

Տնտեսական բարձր աճ ունենալուց եւ նրա նկատմամբ արտաքին պարտքի տոկոսային նուազումից յետոյ, պէտք է անցնել յաջորդ քայլին՝ ամսական պակասուողի ֆինանսաւորման համար արտաքին պարտք վերցնելուց հրաժարուելուն: Տնտեսական բարձր աճի պարագայում ամսական եկամուտների աւելացման շնորհիւ իրատեսական է ունենալ նման իրավիճակ:

Արտաքին պարտքից ընդհանրապէս հրաժարուելու գաղափարը այնքան էլ իրատեսական չէ: Երկրի համար կենսական նշանակութիւն ունեցող ծրագրերի իրականացման՝ ինչպէս օրինակ՝ նոյն Հիսիս-Հարաւ Ծանապարհն է, կամ առաջիկայում նոր ատոմակայանի, նոր ջրամբարների եւ այլ կարեւոր կառոյցների հնարաւոր կառուցման համար անհրաժեշտ են լինելու խոշոր գումարներ, որոնք ՀՀն չունի, իսկ մասնաւոր ներդրողներն էլ հետաքրքրութիւն չեն ցուցաբերում:

Այսպէս կը լինի հրաժարուել նաեւ այն էժան ֆինանսական միջոցներից, որ գալիս են ԿԲ խողովակով եւ հանդիսանում են արտաքին պարտքի ԿԲ բաժինը: Այդ գումարները ցածր տոկոսադրոյքներով յատկացում են բանկերին՝ վարկաւորման եւ մասնաւորապէս փոքր ու միջին *բիզնէսի* վարկաւորման ծրագրեր իրականացնելու համար: Այսինքն, դրանց վերադարձնելու պարտաւորութիւնը փաստացի մասնաւոր բանկերի վրայ է, եւ այս առումով պետութիւնը ներգրաւում է տնտեսութեան աշխուժութեան խթանման գործընթացում՝ առանց անմիջականօրէն իր վրայ պարտք վերադարձնելու պարտաւորութիւնը վերցնելու:

Այսինքն, արտաքին պարտքից ամբողջովին հրաժարուելը գոնէ տեսանելի ապագայում նպատակայարմար եւ ճիշտ չի լինի: Սակայն արտաքին պարտքի բեռը իջեցնելը՝ տնտեսական բարձր աճ ապահովելու եւ ամսական պակասուողի ֆինանսաւորումից հրաժարուելու շնորհիւ, միանգամայն իրատեսական է եւ անգամ անհրաժեշտ:

¹ Ռ. Զազեան, << Արդարքին Պետական Պարտքի Կառավարման Հիմնախնդիր-նեղը, Երեւան, 2004:

² Հայաստանի Վիճակագրական Կոմիտե
<https://www.armstat.am/file/doc/99452343.pdf>, էջ 354:

³ Հայաստանի Վիճակագրական Կոմիտե
<https://www.armstat.am/am/?nid=12&id=01001>:

⁴ Հայաստանի Վիճակագրական Կոմիտե
<https://www.armstat.am/am/?nid=12&id=01001>:

⁵ Հայաստանի Վիճակագրական Կոմիտե
<https://www.armstat.am/am/?nid=12&id=17007&submit=%D5%93%D5%B6%D5%BF%D6%80%D5%A5%D5%AC> :

⁶ <https://168.am/2019/01/24/1072236.html> :

⁷ Վիճակագրական Կոմիտե https://www.armstat.am/file/article/sv_11_19a_221.pdf

⁸ <https://armeniasputnik.am/economy/20191207/21344675/artaqin-partqi-aveli-catsr-cucanish-krancvi-qan-kanxatesvum-er.html> :

⁹ <http://www.parliament.am/images/budget-office/2020-1-f.pdf> :

¹⁰ Catherine Pattillo, Helene Poirson, and Luca Ricci, "A 2002 study of 93 developing countries between 1969 and 1998," *External Debt and Growth*, IMF Working Paper No. 02/69:

¹¹ Benedict Clements, Rina Bhattacharya, Toan Quoc Nguyen, "Can Debt Relief Boost Growth in Poor Countries?", International Monetary Fund, April 2005:

¹² Catherine Pattillo, Helene Poirson, and Luca Ricci, "A 2002 study of 93 developing countries between 1969 and 1998," *External Debt and Growth*, (IMF Working Paper No. 02/69:

¹³ Վիճակագրական Կոմիտե <https://www.armstat.am/am/?nid=12&id=10003>:

¹⁴ <http://www.minfin.am/website/images/files/2013-tarekan.pdf> էջ 22:

¹⁵ https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B3%D1%83 :

EQUIVOCAL CHALLENGES: THE FOREIGN DEBT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
(Summary)

ARA MARTIROSYAN
aramart@rambler.ru

The Republic of Armenia needed liquid money in order to run state affairs after proclaiming independence. The international community, the IMF and World Bank could not lend because no legal apparatus was yet in place for such an operation. The Russian Federation was the first to lend money to Armenia, after resolving the issue of sharing the foreign debt of the USSR.

This paper focuses on the foreign debt of the republic, examining its origins and its growth as well as the reasons for its increase in the last three decades.

The author refers to different theories which assess the risks of foreign debt with regard to GDP, the exports of a country, or its debt service and argues that it is reasonable and important to implement large scale projects which are beyond the yearly budget of the state. He notes, however, that the state should come up with short- and long-term economic plans concerning servicing of the debt, encouragement of foreign investment, increase of exports, swapping high-interest-rate debts for lower-interest-rate debts, etc. The author maintains that reducing the foreign debt through increasing the GDP and balancing the state budget deficit by available 'cheap' foreign money is realistic and doable.